

**ПЕДАГОГИКАЛЫК БИЛИМ БЕРҮҮНҮН БАКАЛАВРЛАРЫНЫН КЕСИПТИК
КОМПЕТЕНЦИЯЛАРЫН ӨНҮКТҮРҮҮ МАСЕЛЕСИН ИЗИЛДӨӨ**

**ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ
КОМПЕТЕНЦИЙ БАКАЛАВРОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

**STUDY OF THE PROBLEM OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL
COMPETENCES OF BACHELORS OF PEDAGOGICAL EDUCATION**

Аннотация. Бул макалада педагогикалык билим берүү багыттарында окуган бакалаврлардын кесиптик компетенцияларын өнүктүрүү маселесинин изилдениши жөнүндө сөз болот.

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию проблемы развития профессиональных компетенций бакалавров, обучающихся по направлениям педагогического образования.

Abstract. This article is about the study of the problem of development of professional competences of bachelors studying in the fields of pedagogical education.

Түйүндүү сөздөр: бакалавр, билим берүү, кесип, компетенция, өнүктүрүү, педагогика.

Ключевые слова: бакалавр, образование, профессия, компетентность, развитие, педагогика.

Key words: bachelor, education, profession, competence, development, pedagogy.

Келечектеги мугалимдердин кесиптик компетенттүүлүгүн жогорулатуу максатында аларды окутууда инновациялык ыкмаларды иштеп чыгуу зарыл талап болуп саналат, бул адистерди даярдоодо ар кандай дисциплиналар аралык билимдерди, өз ишин талдоону жана долбоорлоону, кесиптик кырдаалда системалуу аракеттенүүнү, стандарттуу эмес шарттарда чечим кабыл алууну, туруктуу кесиптик өсүүгө жөндөмдүүлүктү айкалыштыруу зарылчылыгы менен шартталган. Дайыма өзгөрүп турган заманбап кесипкөй адамдын чөйрөсү дагы муну талап кылат.

Бүгүнкү күндө кесиптик билим берүү чөйрөсүндө келечектеги адистердин кесиптик чөйрөдөгү болжолдонгон милдеттерди жана көйгөйлөрдү өз алдынча чечүү жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган максаттарга өтүү каалоосу менен шартталган өзгөрүүлөр болуп жатат.

Азыркы учурда билим берүүнү модернизациялоодо компетенттүүлүк мамиленин актуалдуулугу өсүп жатканы шексиз. Мугалимдерди кесиптик даярдоодо бул ыкманын негиздерин иштеп чыгуунун сиңирген эмгеги П.Ф.Каптеревге таандык [10]. Мугалимдин инсандыгын мүнөздөгөн сапаттардын эки тобун бөлүү идеясынын автору, ал объективдүү жана субъективдүү топту бөлүп бөлүнөт. Биринчисине, изилдөөчүнүн пикири боюнча, биринчиден предметтик билим берүү, анын тереңдиги, андан кийин методологияны билүү, дидактикалык принциптер, методикалар жана үчүнчүдөн балдар психологиясын билүү кирет. Экинчи топ педагогдун субъективдүү инсандык сапаттарын

сунуштайт, аларга автор, атап айтканда, педагогикалык ишмердүүлүккө талантты, чыгармачылыкты жана башка инсандык сапаттарды камтыйт.

Компетенттүүлүк мамиле билим берүүнүн натыйжаларына, ЖОЖдун бүтүрүүчүсүнүн көйгөйлүү кырдаалдарды ийгиликтүү чечүү жөндөмүнө көңүл бурулганда, компетенттүү адистерди талап кылган билим берүүнү рыноктун керектөөлөрүнө ылайык келтирүү зарылдыгы менен шартталат. Мындан тышкары, мындай мамиле билим берүүнүн натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берет, бул анын жаңылоо процессинин маанилүү жобосу болуп саналат. Өсүп жаткан татаалдыктын жана кесиптик иштин динамикасынын фонунда-жаңы шарттарда кесиптик мүнөздөгү көйгөйлөрдү чечүү үчүн педагогду өнүктүрүү компетенттүүлүк мамиленин маанилүү милдети түзүлөт. Заманбап кесиптик билим берүү ХХ кылымдын 80-жылдарынын ортосунда негизделген, С.Гиффорд, Д.Карр, А.Шелтен, В.Хамакер сыяктуу бир катар европалык окумуштуулар негиздеген "компетенция", "компетенттүүлүк жана "негизги компетенттүүлүк" түшүнүктөрү киргизилген.

"Компетенттүүлүк" терминин чечмелөөдө "жөндөмдүүлүк" жана "даярдык" сыяктуу түшүнүктөр камтылган. Өз кезегинде, чоң психологиялык сөздүктө жөндөмдөрдүн аныктамасы камтылган: "жеке-психологиялык өзгөчөлүктөрү, билимге, билгичтикке жана көндүмгө кыскартылбаган, бирок иштин жаңы ыкмаларын жана ыкмаларын үйрөнүүнүн жеңилдигин жана тездигин шарттаган иш-аракеттерди же бир катар иш-аракеттерди аткаруунун ийгиликтүүлүгүн аныктайт" [4, 734-б.].

Изилдөөчүлөр келечектеги адистердин жөндөмдүүлүктөрүн калыптандыруу алардын иш-аракеттердеги эң ийгиликтүү өнүгүшүн белгилешет. Бул процессте эки жол көрүнүп турат: белгилүү бир иш-аракетке мүнөздүү болгон билимди өздөштүрүү аркылуу жана көндүмдөрдү өздөштүрүү аркылуу (белгилүү бир иш-аракетти өздөштүрүү деңгээли). Биринчи учурда, таанып-билүүнүн натыйжалары иш жүзүндө текшерилет, экинчи - ар кандай иш-аракеттерди өздөштүрүү деңгээли. Ошентип, жөндөмдүүлүктөр, изилдөөчүлөрдүн айтымында, ишаракеттерде түздөн-түз болушу мүмкүн.

Келечектеги адистин кесиптик ишмердүүлүккө даярдыгы, анын жөндөмдүүлүгү сыяктуу эле, анын инсандыгынын ажырагыс сапаты катары чыгат. Ошентип, кесиптик чөйрөдөгү иштин белгилүү бир түрүнө көп жагынан жөндөмдүүлүк келечектеги адистин бул иштин түрүн өздөштүрүүгө жана ийгиликтүү ишке ашырууга даярдыгы менен мүнөздөлөт.

Теориялык булактарды талдоо менен биз адамдардын жеке сапаттарына карата ийгилигин аныктоодо "компетенттүүлүк" түшүнүгүн колдонуунун артыкчылыгын көрө алабыз. Компетенттүүлүк түшүнүгүндө белгилүү бир билим топтомун өздөштүрүү биринчи орунда эмес.

Дж.Равен "Азыркы коомдогу компетенттүүлүк" [12] аттуу эмгегинде компетенттүүлүктүн кеңири чечмеленишин сунуш кылат. Автор үчүн компетенттүүлүк көптөгөн компоненттерден турат, алардын көпчүлүгү бири-бирине салыштырмалуу көзкарандысыз. Айрым компоненттер когнитивдик чөйрөдө, ал эми башкалары эмоционалдык чөйрөдө. Компоненттер бири-бирин алмаштыра алат. Компетенттүүлүктүн курамын карап жатып, окумуштуу аны "адамдардын инсандык маанилүү максаттарга жетүүгө мүмкүндүк берген мүнөздөмөлөрү жана жөндөмдөрү..." деп эсептеген. Дж.Равендин пикири боюнча,

"компетенттүүлүк өзүнө жөндөмдүүлүктү гана камтыбайт. Ал ошондой эле жөндөмдүүлүк түшүнүгүнө кирбеген ички мотивацияны да билдирет" [12, 34-б.]. Жыйынтыктап айтканда, окумуштуулар компетенттүүлүктү 37 компонентке бөлөт.

Сөздүктөр боюнча "компетенттүүлүк" жана "компетенттүүлүк" түшүнүктөрүнүн заманбап интерпретациясындагы айрым айырмачылыктары жөнүндө айтуу керек. Ошентип, түшүндүрмө сөздүктө Д. И. Ушаковдун редакциясы астында бул түшүнүктөр төмөндөгүдөй айырмаланат: компетенттүүлүк-маалымдуулук, кадыр-барк; компетенция-бул адам кадырбаркка, билимге, тажрыйбага ээ болгон маселелердин, көрүнүштөрдүн чөйрөсү [15].

Чет элдик сөздөрдүн сөздүгүндө [14] "компетенттүүлүк" түшүнүгү аркылуу "компетенттүү" деген түшүнүк берилет: компетенттүүлүккө ээ, белгилүү бир чөйрөдө билимдүү. Чоң Энциклопедиялык сөздүктөн [4] биз ошол эле нерсени табабыз - "компетенция" түшүнүгүн компетенттүүлүктүн курамына киргизүү. Белгилей кетүүчү нерсе, бул жерде компетенттүүлүк адамдын мүнөздөмөсү катары иштейт, ал эми компетенция инсандын функционалдуулугун мүнөздөйт. Бул жеке сапаттары катары компетенттүүлүгүн калыптандыруу жана өнүктүрүү компетенциясын белгилүү бир топтомун түзүү жолу менен жүзөгө ашырылат деген тыянак чыгарууга болот.

Ата мекендик психологдор бир катар жоболорду сунушташты, аларды И.А.Зимняя [8] негизги компетенциялардын топторун аныктоо менен негиз катары карайт. Изилдөөчү тарабынан сунушталган көз караштардын ичинен Б.Г.Ананьеванын адам жөнүндө баарлашуунун, таанып билүүнүн жана эмгектин субъектиси катары позициясы, В.Н.Мясищевдин идеясынын адам коомго, башка адамдарга, эмгекке болгон мамиле системасында каралышы, ошондой эле Н.В.Кузьмин менен А.А.Деркачтын адамдын компетенттүүлүгүн акмеологиялык өнүктүрүү вектору жөнүндө позициясы кызык.

И.А.Зимняянын [8] ишинде көрсөтүлгөн жоболордун негизинде биз компетенттүүлүктүн үч тобун табабыз:

1. Өзүнүн турмуштук ишмердигинде индивид катары өзүнө предметти түздөн-түз байланыштырат;
2. Адамдын башка адамдар менен болгон мамилесин мүнөздөйт;
3. Адам ишмердүүлүгүнүн бардык түрлөрү жана формалары менен байланышкан.

Ошондой эле И.А.Зимняя компетенциялардын чөйрөсү ички, потенциалдуу психологиялык жаңы пайда болуулар менен белгиленген деп ырастайт. Алардын арасында билим жана сунуштар, баалуулуктар жана мамилелер, иш-аракет алгоритмдери бар. Бул өсүштөрдүн бардыгы кийинчерээк адамдын компетенттүүлүгүндө көрүнүшү керек [8, 26-б.].

Педагогикалык адабияттарда бул түшүнүктөр да чектелет. Компетенттүүлүк социалдык ролдун параметри катары каралат, б.а. ээлеген орундун субъектисинин шайкештиги, анын ишаракеттерге жөндөмдүүлүгү, адекваттуу социалдык талаптар. Компетенттүүлүк адамдын ишаракеттеринин жыйынтыгы боюнча аныкталат, бул анын натыйжалуулугун же көйгөйлөрдү чечүүгө жана белгилүү бир чөйрөдөгү маселелерди чечүүгө багытталган иш-аракеттердеги натыйжалуулугун мүнөздөйт.

Илим менен практиканы бириктирүү процессин изилдөөгө көптөгөн окумуштуулар өз изилдөөлөрүндө кайрылышкан. Алардын эмгектеринде теория менен практиканын биригүүсүнүн негизинде мугалимдин кесиптик даярдыгын эске алуу керектиги баса белгиленет, анын практикалык иш-аракеттери педагогикалык маселелерди чечүүдө теориялык билимди колдонууга негизделиши керек.

Педагогикалык адабияттарды талдоонун натыйжалары боюнча компетенттүүлүктүн эки аспектиси жөнүндө айта алабыз. Бул кесиптик окутуунун максаты жана натыйжасы катары каралышы мүмкүн. Экинчи учурда, изилдөөчү W.Hutmacher [17] айтымында, бул жыйынтык адистин даярдык деңгээлин мүнөздөйт.

Ар кандай булактарда кесиптик компетенттүүлүктүн мазмунун талдоо керек.

Ошентип, көптөгөн изилдөөчүлөр [2; 9] кесиптик компетенттүүлүк, адистин инсандыгынын Интегралдык мүнөздөмөсү болуу менен, жогорку сапаттагы эмгек ишмердүүлүгүн, ошондой эле кесиптик ишмердүүлүктүн ар кандай ыкмаларын ийгиликтүү өздөштүрүүнү аныктайт деген бир пикирде (Е.Л.Белкин, Э.Ф.Зеер).

В.В.Сериков [13] адистердин компетенттүүлүгүн алардын квалификациясынын мүнөздүү компоненттери менен тыгыз байланыштырат. Ал, компетенттүүлүктүн түпкүлүгүнүн аныктамасы-илимий жана практикалык билимдерди кесиптик ишмердүүлүктө колдонуу ишинде адамдын жөндөмдүүлүгүн чагылдырат деп белгилейт.

Ю.В.Фалалиева [16] кесиптик компетенттүүлүктү Интегралдык кесиптик-инсандык мүнөздөмө сыяктуу эле аныктайт.

И.Б.Бичева бул түшүнүккө "кесиптик чөйрөдө өзүн-өзү тастыктоонун жеке ыкмаларын калыптандырууну камсыз кылуучу кесиптик ишмердүүлүктүн субъектисинин жеке өзгөчөлүгүн өнүктүрүү процесси" кирет деп белгилейт [3, 32-б.].

Бул көптөгөн көз караштар Б.С. Гершунский [7] тарабынан түзүлгөн, адамдын кесиптик билиминин жогорку деңгээлин, практикалык тажрыйбасын жана жеке жөндөмдүүлүктөрүн кесиптик компетенттүүлүктө чагылдыруу зарылдыгын бекиткен жободо бириктирилген. Мындан тышкары изилдөөчү, кесиптик ишмердүүлүктө өзүн-өзү тарбиялоо жана чыгармачылык мамилеге мотивациянын милдеттүүлүгүн белгилейт.

Кесиптик компетенттүүлүктү аныктоого байланыштуу илимпоздордун көптөгөн позицияларына көңүл бурулат. А. К. Маркованын [11] пикири боюнча, кесиптик компетенттүүлүк субъекттин өзүнүн кесиптик ишмердүүлүгүнүн чегинде жоопкерчилик жана өз алдынчалуулук сезими менен эң ийгиликтүү иш алып барууга мүмкүндүк берген психикалык абалын билдирет. Автор, компетенттүүлүктү "адамдын эмгегинин натыйжаларынан турган белгилүү бир эмгек функцияларын аткарууга жөндөмдөрдүн жана билгичтиктин жыйындысы" катары эсептейт [11, 82-б.].

Ошого карабастан, В.А. Болотов [5] кесиптик компетенттүүлүктөн баарынан мурда адистин билимдүүлүгүн, ага мүнөздүү болгон билим жана жөндөм системасын көрөт.

Эгерде тар мааниде – педагогикалык компетенттүүлүк жөнүндө айта турган болсок, анда анын аныктамасына В.П.Бездуховдун [1] көз карашын белгилей кетүү

керек, ал биринчи кезекте компетенттүүлүктүн бул түрүндө маанилүү аспектилерди - көйгөйлүү-практикалык, маанилик жана баалуулукту белгилейт.

Теориялык адабияттарды талдап жатып, компетенттүүлүк жөнүндө сөз болгондо, анын квалификациясынын жана тажрыйбасынын биримдигин чагылдырууда стажердун инсандыгын эске алуу керек деген жыйынтыкка келдик.

Компетенттүүлүккө ээ болууда, бүтүрүүчү белгилүү бир тармакта ийгиликтүү иштей алат, ошондой эле кесиптик ишмердүүлүктүн жаңы объекттерин түзүү менен билимди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү пайдалана алат.

Келечектеги педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүнүн проблемаларын изилдөө компетенттүүлүк адистин өзүнүн кесиптик ишмердүүлүгүнүн жүрүшүндө колдо болгон илимий жана практикалык билимдерди колдонуу жөндөмүн болжолдойт деген ойду негиздейт.

Компетенттүүлүк - адамдын ага жана иштин предметине карата жеке мамилесин камтыган тиешелүү компетенцияга ээ болушу. Биз "компетенция" жана "компетенттүүлүк" түшүнүктөрүн айырмалашыбыз керек, компетенция болгон учурда адисти даярдоодо талапты же ченемди билдирет, ал эми компетенттүүлүк боюнча анын жеке сапатына, ал тургай сапаттардын жыйындысына, ошондой эле кесиптик ишмердүүлүктөгү тажрыйбага шилтеме берүү.

Ченемдик-укуктук документтерде компетенция бүтүрүүчүнүн даярдыгынын комплекстүү мүнөздөмөлөрү катары түшүндүрүлөт. Стандарттар универсалдык компетенцияны төмөндөгүдөй чечмелөөнү сунуштайт: маданият аралык кызматташуу, өзүнөзү уюштуруу, өзүн-өзү өнүктүрүү, командада иштөө ж. б. Бул жоромолдорго ылайык, бүтүрүүчү кесиптик ишмердүүлүктүн айрым стандарттуу кырдаалдарында билимди, жөндөмдү колдоно билиши керек, ал реалдуу чындыктын өзгөрүп жаткан шарттарында ийгиликтүү аракеттенүүгө мүмкүндүк бере турган инсандык сапаттарга ээ болушу керек.

Компетенциялар потенциалдуу мүмкүнчүлүктөр бар деген пикирди кармануу менен педагогдун кесиптик ишмердүүлүгүн ишке ашырууда белгилүү бир жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү деңгээли жөнүндө айтууга болот. Бул маселени чечүүдө кесиптик компетенттүүлүк бүтүрүүчүнүн тигил же бул чөйрөдөгү теориялык жана практикалык тажрыйбасы камтылган инсандык комплекси катары чыгат.

Жогоруда айтылгандарды эске алып, жумушчу аныктама катары В.И.Байденконун эмгектеринде берилген аныктаманы негиз катары алабыз. Автор компетенттүүлүктү "кесиптик, ошондой эле инсандык көйгөйлөрдү оптималдуу, өз алдынча чыгармачыл чечүү үчүн зарыл болгон билимдин, жөндөмдүн жана көндүмдөрдүн жана инсандык сапаттардын интеграцияланган айкалышы" деп эсептейт.

Компетенттүүлүк-бул адамдын белгилүү бир чөйрөдөгү, анын ичинде педагогикалык иш-аракет чөйрөсүндөгү маселелерди чечүүгө даярдыгы деп ырастоого болот. Компетенттүүлүктү инсандык неоплазма түрүндө көрсөтсө болот. Ага теориялык билим жана иш-аракеттерди жүзөгө ашыруунун жалпыланган ыкмаларын өздөштүргөн жана чыгармачылык тажрыйбасын камтыш керек.

Заманбап шарттарда кесиптик компетенциялардын комплексин аныктоого чоң көңүл бурулууда. Баса белгиленген компетенциялардын комплексин

өздөштүрүү келечектеги адистерге педагогикалык ишмердүүлүктүн сапаттуу жана натыйжалуу аткарылышын камсыз кылууга мүмкүндүк берет.

Адабияттар:

1. Бездухов В.П. Гуманистическая направленность учителя. Самара СПб.: Изд-во СамГПУ, 1997. 171 с.
2. Белкин Е.Л., Корнев Л.П., Требулина Н.А. Педагогические основы организации самостоятельной работы студентов: учебное пособие. Орел: Изд. Орлов.фил. Моск. ин-та приборостроения, 1989. 65 с.
3. Бичева И.Б. Развитие профессиональной компетентности педагогических кадров дошкольных образовательных учреждений: дис. ...канд. пед. наук. Н. Новгород, 2003. 128 с.
4. Большой энциклопедический словарь: энциклопедия / Ред. А.М. Прохоров. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Большая Российская Энциклопедия; СПб: Норинт, 1997. 1456 с.
5. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. 2003. № 10. С. 8-14.
6. Большой психологический словарь / под ред. Б.Г. Мещерякова, В.П. Зинченко. М.: АСТ, САТ Москва, Прайм-Еврознак, 2009. 816 с.
7. Гершунский Б.С. Концепция самореализации в системе обоснования ценностей и целей образования // Педагогика. 2003. № 10. С. 97–105.
8. Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. 2003. №5. С. 34 - 42. 124
9. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования. М.: МПСИ, 2005. 216 с.
10. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения / под.ред. А.М. Арсеньева. М.: Педагогика, 1982. 704 с.
11. Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя // Сов. педагогика. 1990. № 8. С.82-88.
12. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. М.: КОГИТО-ЦЕНТР, 2002. 126 с.
13. Сериков В.В. Компетентностный подход к разработке содержания образования: от идеи к образовательной программе // Известия Волгоград. гос. пед. ун-та. 2003. № 1(02). С.7-13.
14. Словарь иностранных слов современного русского языка / сост. Егорова Т.В. М.: Аделант, 2014. 800 с.
15. Толковый словарь русского языка: В 4 т. / Под ред. Д. Н. Ушакова. Т. 1. М., 1935; Т. 2. М., 1938; Т. 3. М., 1939; Т. 4. М., 1940 (Переиздавался в 1947-1948 гг.); Репринтное издание. М., 2000.
16. Фалалиева Ю.В. Формирование профессиональной компетентности будущих специалистов по социальной работе с временными замещающими семьями: дис. ... канд. пед. наук. Волгоград, 2005. 155 с.
17. Hutmacher Waio. Key competencies for Europe // Report of the Symposium. Berne. Switzerland. 27-30 March, 1996. Council for Cultural.